

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Алмашій Я.І.

Автором розглянуто роль туризму в позиціонуванні Закарпатської області на ринку туристичних послуг. Проаналізовано комплексні показники, які характеризують стан розвитку туристичної сфери регіону. Обґрунтовано важливість моніторингу стану туристичної діяльності в регіоні з метою використання туризму для пошлявлення економічного та соціального життя в Закарпатській області.

Ключові слова: туризм, туристично-рекреаційний потенціал, туристична галузь, туристична індустрія, туристичний ринок, туристичні послуги, туристичні потоки.

ВСТУП

Туризм, як явище суспільного життя, є похідною суспільного розвитку. Своєю появою він завдячує індустріальній стадії розвитку людства, якій був притаманний прискорений розвиток продуктивних сил, поглиблення поділу праці, розвиток урбанізаційних процесів. Туризм - одна з найбільш сталих складових світової економіки, яка за останні десятиріччя має стабільні (в середньому 5% на рік) темпи зростання і не зазнає коливань попиту/пропозиції, тому вважається одним з найперспективніших напрямків соціально-економічного розвитку. На сучасному етапі туризм став частиною стилю життя більш ніж третини людства і участь у туристичному процесі можна розглядати як складову якості життя.

Дослідженню проблем та перспектив розвитку туристичної галузі присвячено значну кількість наукових праць, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, проблеми використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, організації туристичної діяльності, залучення інвестиційних ресурсів у розвиток туристично-рекреаційних комплексів знайшли відображення у наукових дослідженнях таких науковців як: В. Мамутов, О. Любіцева, І. Школа, С. Поп, В. Мацола, О. Бейдик, М. Пітюлич, О. Молнар, Г. Папірян, М. Біржаков, О. Мельник, М. Долішній, Б. Данилишин., В. Міщенко, Л. Черчик, О. Ільїна, В. Квартальнов, М. Мальська, В. Цибух та інших.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з найбільш привабливих і перспективних регіонів з точки зору розвитку туризму в Україні є Закарпаття. Його унікальне прикордонне географічне розташування та багатий природно-ресурсний та етнокультурно-ресурсний потенціал забезпечили області визнання найбільш

перспективної рекреаційної зони Європи з можливістю цілорічного (позасезонного) обслуговування туристів. Межування на західному кордоні України з чотирма центральноєвропейськими державами — Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією — сприяє розвитку недорогого (особливо для мешканців країн Євросоюзу) відпочинку, а переважання сільського населення краю (70%) успішно демонструє розвиток одного із секторів розвитку туристичної галузі — сільського туризму.

Тому сьогодні туристично-рекреаційна галузь є пріоритетним напрямком розвитку економіки області. Мальовничі ландшафти, природні об'єкти (озеро Синевир, солоні озера та інші), багаті культурні, історичні, етнічні традиції, широка мережа туристично-рекреаційних та санаторно-лікувальних закладів дають можливість розвивати різні види туристичної діяльності. Зростає зацікавленість іноземних туристів у відвідині регіону.

Закарпаття має унікальні передумови формування на ринкових засадах рекреаційно-туристичного комплексу, а саме:

- географічні – вигідне географічне положення (область є воротами України у Західну Європу) створює їй певні переваги для прискореної інтеграції в європейські структури, єдина область України, яка межує з чотирма центральноєвропейськими державами; пам'ятний знак "Центр Європи" встановлено поблизу с. Ділове Рахівського району;

- історичні – своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення, що у поєднанні з близькістю країн Західної Європи створює передумови для швидкої адаптації населення до ринкових умов господарювання;

- економічні – досягнуті позитивні структурні зрушення служать вагомою передумовою для поступового економічного зростання;

- транспортні – розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць з врахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області;

- природні – наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустріального значення, ландшафтно-кліматичних зон (на Закарпатті знаходиться найбільша вершина Українських Карпат – гора Говерла (2061); бере свій початок одна з найбільших річок Європи – Тиса; єдина в Україні Долина нарцисів – поблизу м. Хуст; високогірне озеро Синевир, розташоване на висоті 989 м.);

- рекреаційні – область володіє потужним природним потенціалом для санаторно-курортного лікування та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей економіки області;

- екологічні – порівняно низький рівень антропогенного забруднення довкілля та виняткова екологічна роль Карпат на континенті сприяють позитивному іміджу області

Туристична індустрія Закарпаття формується на основі узгодження обсягів туристично-рекреаційного потенціалу, туристичних господарства й інфраструктури та туристичних потоків. Вона забезпечує значний внесок в економіку краю, сприяє створенню нових робочих місць, знайомить туриста з культурними, історичними надбаннями, природним середовищем. Однак її ефективний розвиток неможливий без залучення висококваліфікованих фахівців, котрі б володіли необхідним багажем знань у цій сфері, на основі яких можна приймати справді професійні рішення.

Однак наявний потенціал реалізований недостатньо насамперед через відсутність повноцінної, адаптованої до ринкових умов державної політики розвитку вітчизняного туризму, через низьку його економічну ефективність, що зумовлює виникнення низки проблемних питань в даній сфері. На сьогодні основними проблемами в туристичній галузі Закарпаття залишаються:

- слабка комунікаційна доступність перспективних для освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій (незадовільний стан доріг, відсутність електрифікації, телефонізації);

- відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів та спеціалізованих закладів освіти по їх підготовці;

- недостатньо розвинена сервісна інфраструктура територій та інфраструктура галузі;

- відсутність законодавчо встановленого механізму реєстрації особистих селянських господарств, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму.

Статистика переконливо засвідчує, що сьогодні туризм у всьому світі є однією з найбільш високодохідних галузей господарювання, яка в сучасних умовах постійно й динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу життєво важливих соціально-економічних проблем. Щорічно у світі здійснюється понад 800 млн. туристичних подорожей (стійкою є тенденція до збільшення їхньої кількості), понад 52% з яких – у межах Європи. Частка туризму у світовому експорті товарів і послуг становить близько 13%, а в країнах ЄС – 14%. Туризм формує 8% сукупного ВВП країн ЄС і забезпечує близько 11% їхнього економічного зростання. Кількість робочих місць у туристичній індустрії країн ЄС становить близько 12% від загальної чисельності зайнятих.

Тож, саме туризм часто є каталізатором, що спричиняє як активний розвиток окремих галузей економіки, так і соціально-економічний розвиток цілих країн.

Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні і в Закарпатській області зокрема, стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію. Пріоритетний напрям розвитку в'їзного та внутрішнього туризму є важливим чинником підвищення якості життя в Закарпатській області, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

Та попри це, факти свідчать, що останні роки були досить сприятливим для розвитку туристичного ринку Закарпатської області. У міжнародному сегменті найпомітніше зростали туристичні потоки у 2010 році із сусідніх країн – Країни Європи (59,6%) та країн колишнього Союзу (37,7%). Туристичний потік із країн ЄС зріс у 2010 році в основному за рахунок збільшення кількості тих, хто приїхав із Чехії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Німеччини, Австрії.

Таблиця 1 Аналіз туристичних потоків іноземних туристів в Закарпатській області у 2009-2010 роках

	2009	Питома вага,		2010/2009		
		%	2010	%	абс.	відн., %
Усього	7761	100	8425	100	664	108,6
Країни колишнього Союзу	2647	34,1	3173	37,7	526	119,9
Країни Європи	4817	62,1	5022	59,6	205	104,3
Країни Азії	150	1,9	93	1,1	-57	62
Країни Пн., Цн. та Пд. Америки	126	1,6	84	1	-42	66,7
Країни Африки	15	0,2	51	0,6	36	340
Країни Австралії та Океанії	6	0,1	2	0	-4	33,3

*Джерело: розроблено автором на основі статистичної інформації

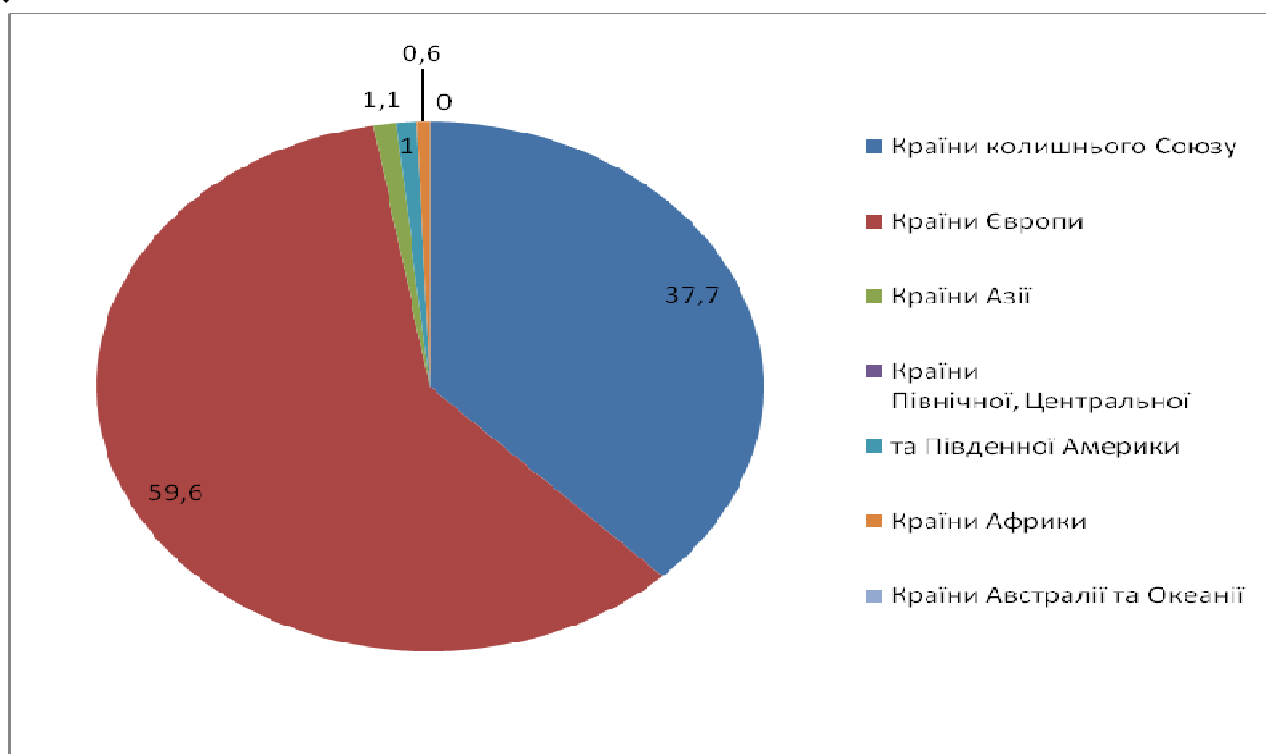

Рис. 1 Склад і структура туристичних потоків іноземних туристів в Закарпатській області у 2009-2010 рр.

Комплексним показником, який відображає стан розвитку туристичної сфери регіону, виступає зайнятість населення та оплата праці працівників в даній галузі. Підвищення зайнятості є свідченням ретроспективного процесу управління регіоном, тобто створення нових робочих місць, підвищення ділової

активності в регіоні, розвитку інфраструктури. Крім цього, зростання рівня зайнятості забезпечує у майбутньому стабільні доходи та розширення умов для відтворення робочої сили в регіоні. Динаміку рівня оплати праці та зайнятості в туристичній сфері Закарпатської області викладено у таблиці 2.

Таблиця 2 Аналіз туристичних потоків іноземних туристів в Закарпатській області за країнами-членами ЄС у 2009 - 2010 роках

	2009	2010	2010/2009		2009 рік	2010 рік,
			абс.	відн., %	питома вага, %	питома вага, %
Чехія	1337	1093	-244	81,8	28,2	22
Угорщина	1275	1858	583	145,7	26,9	37,4
Словаччина	567	725	158	127,9	12	14,6
Польща	514	218	-296	42,4	10,8	4,4
Німеччина	233	253	20	108,6	4,9	5,1
Австрія	222	287	65	129,3	4,7	5,8
Інші країни ЄС	595	540	-55	90,8	12,5	10,9
Разом країни ЄС	4743	4974	231	104,9	100	100

*Джерело: розроблено автором на основі статистичної інформації

Отже, за досліджуваний період показники зайнятості в цілому в Закарпатській області зменшилися на 17284 осіб, або на 14,2%. В туристичній сфері відбулися позитивні зміни, зокрема, зайнятість у 2009 році порівняно з 2005 році зросла на 227 осіб, або на 8,8%.

Кількість найманих працівників підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності області за 2009–2005 роки скоротилася на 17333 осіб, або темп спадання складає 85,7%. В галузі туризму в

Закарпатській області спостерігається позитивна динаміка – за досліджуваний період кількість найманих працівників збільшилася на 224 осіб, або на 9%.

У Закарпатській області фонд оплати праці зріс за досліджуваний період на 753578 тис. грн., або на 94,5%. Показник середньомісячної заробітної плати найманих працівників по області зріс на 698 грн., або на 127,1%.

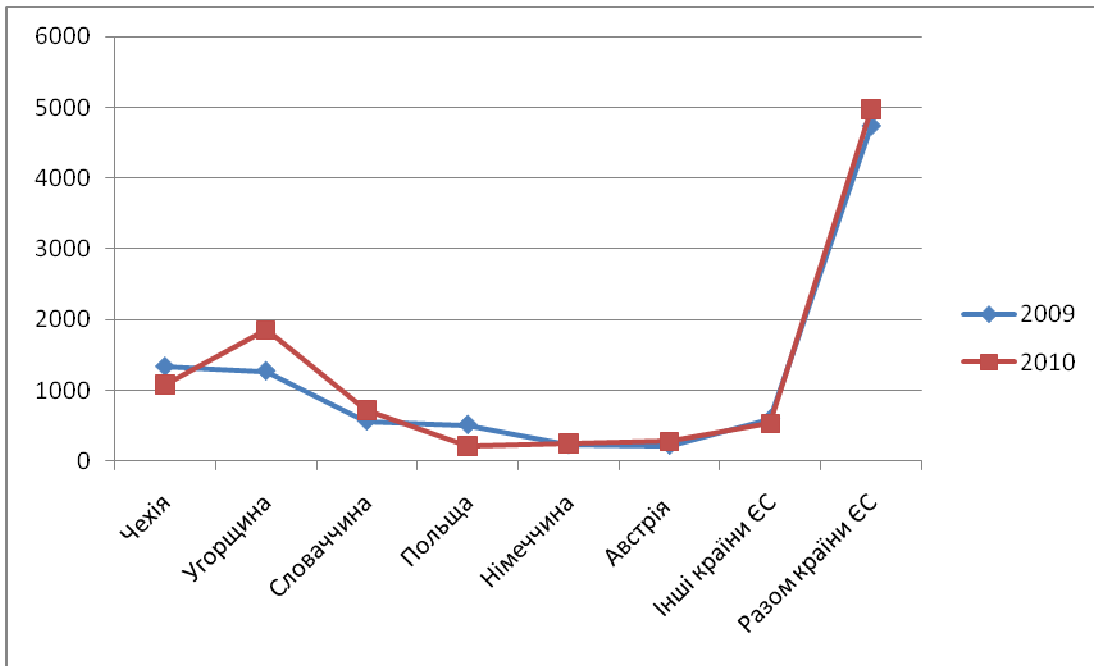

Рис. 2 Динаміка туристичних потоків іноземних туристів в Закарпатській області за країнами-членами ЄС у 2009-2010 роках

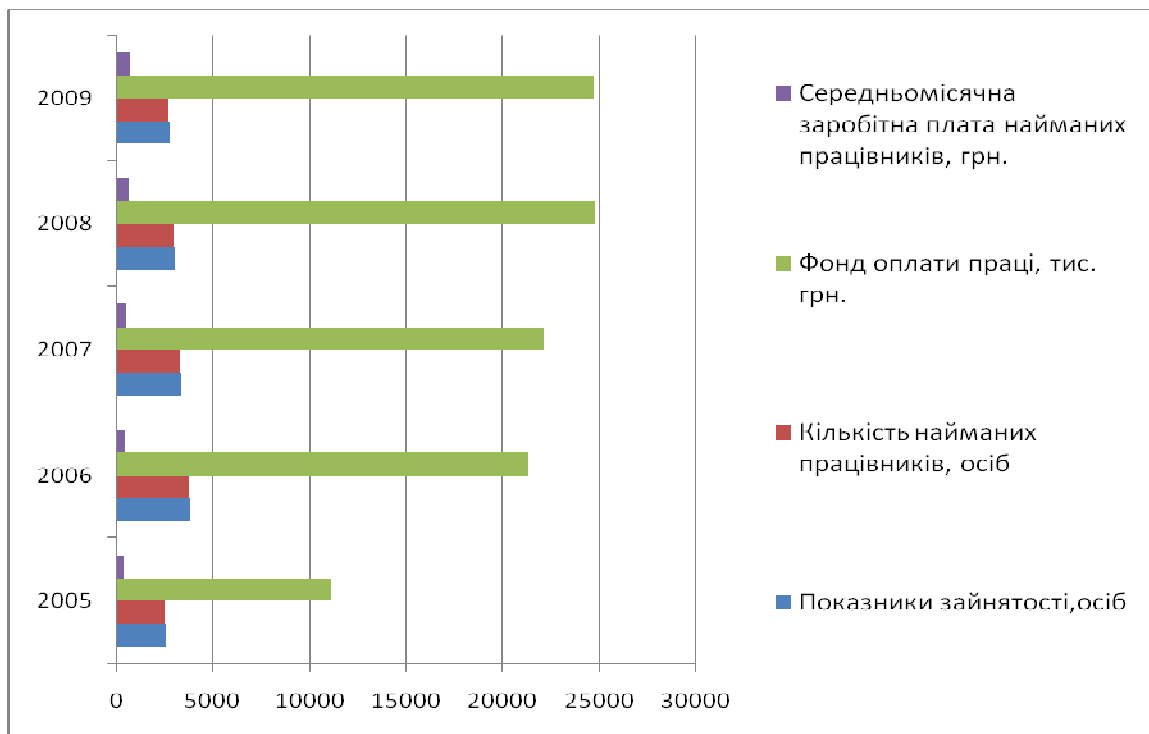

Рис. 3 Динаміка зайнятості та оплати праці в туристичній сфері в Закарпатській області за 2005–2009 рр.

У сфері туризму спостерігається така динаміка: фонд оплати праці за досліджуваний період зріс на 13610,4 тис. грн., або на 122,5%; середньомісячна заробітна плата найманих працівників зросла на 385,9 грн., або на 104,2%.

Важливою складовою соціально-економічного розвитку регіону є інвестиції в робочу силу, які набувають форму людського капіталу. Регіон стає більш конкурентоспроможним за умов підвищення кваліфікації робочої сили, покращення умов її

відтворення, зростання продуктивності праці та підвищення рівня доходів. Формування кадрового потенціалу регіону та окремих підприємств залежить в першу чергу від рівня освіти та кваліфікації працівників, що обумовлено якістю та масштабами їх підготовки в розрізі рівнів освіти. Проведено дослідження тенденцій підготовки працівників, які здійснюють обслуговування туристів в Закарпатській області в таблиці 3.

Таблиця 3 Аналіз освітнього складу працівників, які здійснюють обслуговування туристів в Закарпатській області за 2000–2010 рр.

% до підсумку

Показник	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	% до підсумку		
								2009/2000	2010/2009	2010/2000
								абс.	абс.	абс.
Середньооблікова чисельність працівників	100	100	100	100	100	100	100			
вища I - II рівнів акредитації	27	19,1	26,2	33,3	29,3	26,2	22,7	-0,8	-3,5	-4,3
вища III - IV рівнів акредитації	21,7	31,3	35,2	32,1	37,6	40,7	44,6	19	3,9	22,9
загальна середня	50,6	42,2	32,5	31,9	31,5	30	30,4	-20,6	0,4	-20,2
інша	0,7	7,4	6,1	2,8	1,6	3,1	2,3	2,4	-0,8	1,6

*Джерело: розроблено автором на основі статистичної інформації

За досліджуваний період в Закарпатській області кількість працівників туристичної сфери, які здобули вищу освіту I – II рівнів акредитації

скоротилася на 4,3 в. п. Кількість працівників, які здобули вищу освіту III – IV акредитації зросла на 22,9 в. п.

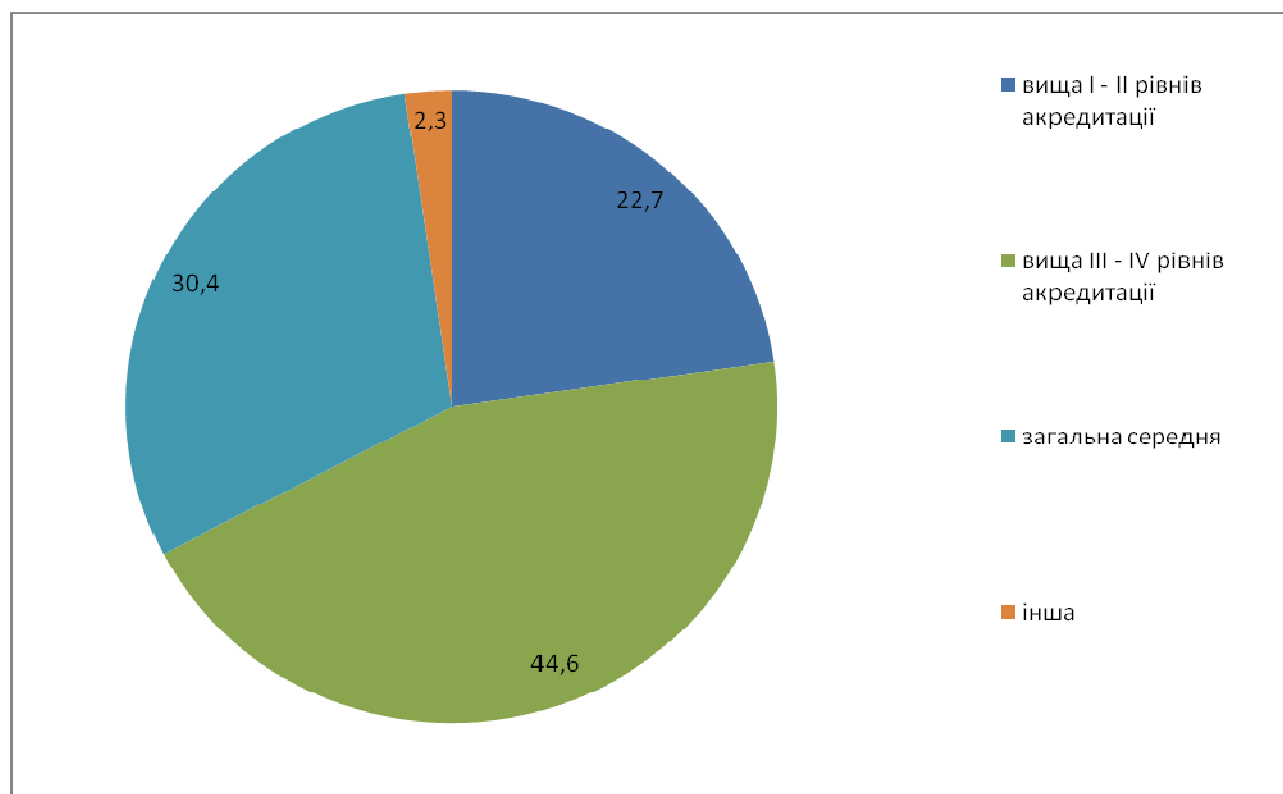

Рис. 4 Склад і структура освітнього складу працівників, які здійснюють обслуговування туристів в Закарпатській області за 2000–2010 роки

Найбільшу частку у структурі освітнього складу працівників туристичної сфери у 2000 році займали працівники, які здобули загальну середню освіту – 50,6%. У 2010 році ситуація докорінно змінилася: найбільшу частку у структурі освітнього складу працівників туристичної сфери займали працівники, які здобули вищу освіту III – IV акредитації – 44,6%.

Важливим показником діяльності туристичної галузі регіону є збільшення обсягів надходжень до бюджету, що є головною передумовою для

подальшого розвитку туристичної діяльності як одного із важелів соціально-економічного піднесення регіону та України в цілому. Основним економічним сенсом розвитку туристичного бізнесу та показником привабливості туристичної галузі регіону виступає фінансовий результат від звичайної діяльності суб'єктів даного бізнесу. Основні фінансово-економічні показники діяльності туристичних організацій в Закарпатській області подані у таблиці 4.

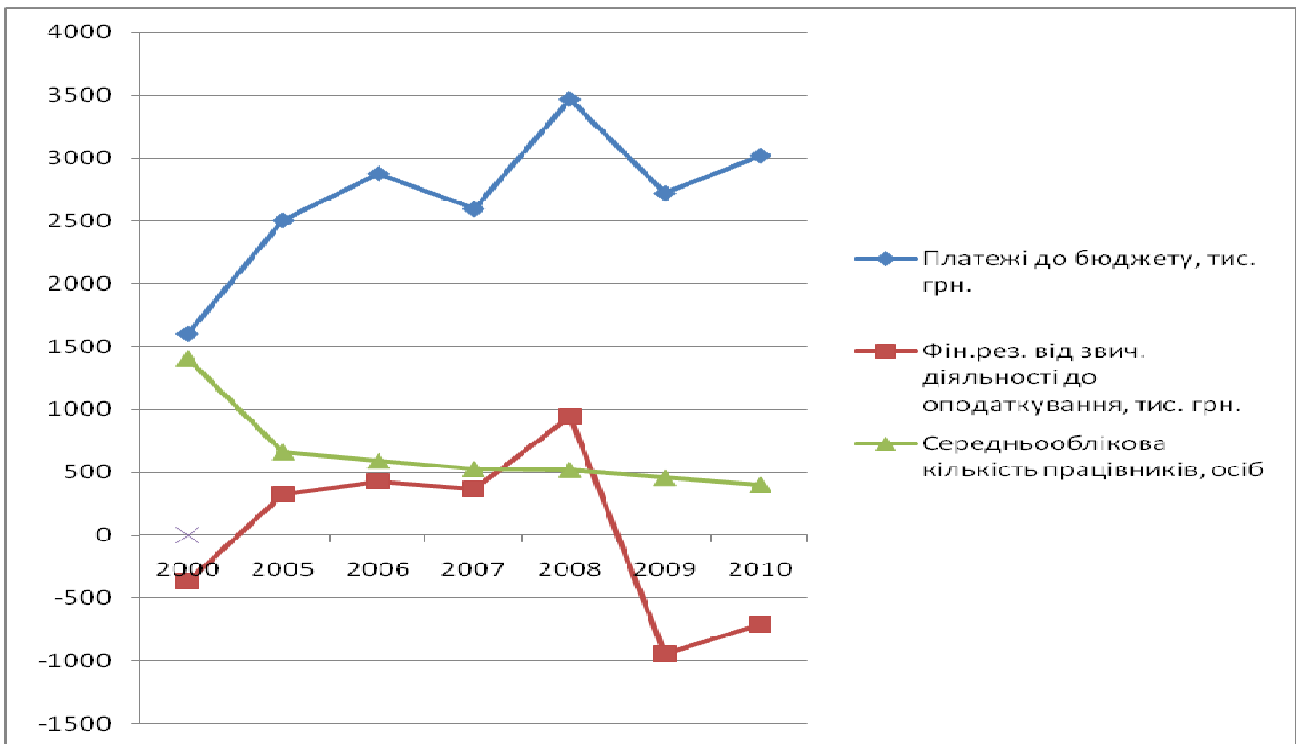

Рис. 5 Динаміка фінансово-економічних показників діяльності туристичних організацій в Закарпатській області за 2000-2010 роки

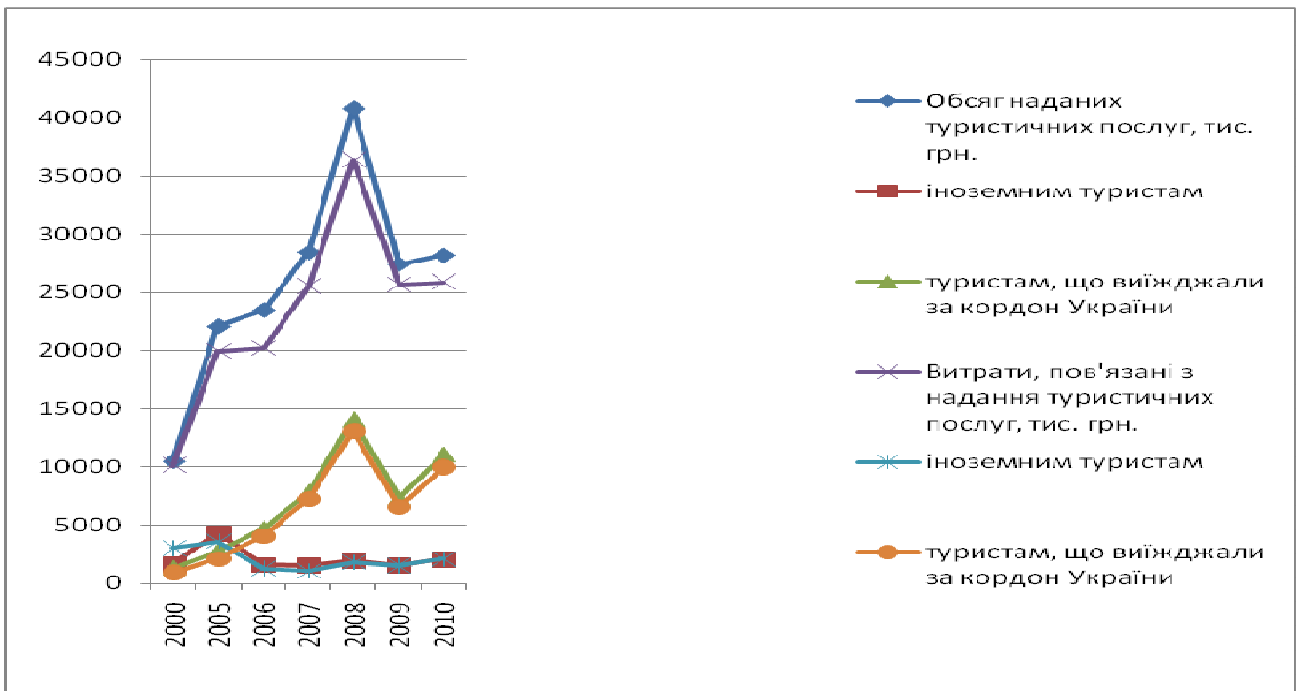

Рис. 6 Динаміка фінансово-економічних показників діяльності туристичних організацій в Закарпатській області за 2000-2010 роки

Отже, як видно із таблиці 3 обсяг наданих туристичних послуг за період із 2000 по 2010 роки зріс на 17665 тис. грн. або на 167,9%. Витрати, пов'язані з надання туристичних послуг за досліджуваний період зросли на 15786 тис. грн., або на 156,5%. Платежі до бюджету зросли за досліджуваний період на 1419,6 тис. грн., тобто темп зростання складає 188,7%. У 2010 році в Закарпатській області склалася негативна ситуація, коли загальне сальдо фінансових результатів в

туристичній галузі має від'ємний характер і досягло 708,4 тис. грн.

ВИСНОВКИ

Сьогодні туризм відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному житті країни. Останнім часом зростає зацікавленість держави в подальшому розвитку туристичної сфери, розробляються і будуються нові туристичні

комплекси, таким чином посилюється вплив туризму на всі сфери життя і діяльності людини. Однак на сьогоднішній день якість надання туристичних послуг і рівень розвитку туристичної інфраструктури не забезпечують Україні можливість конкурувати на світовому ринку туристичних послуг. Саме тому стратегічною метою розвитку туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, який би максимально задовольнив туристичні потреби населення країни і на цій основі забезпечив комплексний розвиток територій, а також вихід держави на міжнародну арену в сфері туризму. Одним з найбільш перспективних регіонів України з точки зору розвитку туристичної індустрії є Закарпаття. Унікальне географічне розташування Закарпатської області, багатий природно-ресурсний та культурний потенціал забезпечили їй визнання найбільш перспективної рекреаційної зони з можливістю цілорічного обслуговування туристів. Закарпаття має всі передумови для перетворення туризму в пріоритетну галузь розвитку економіки області: географічні, природні, рекреаційні, історичні, економічні, транспортні, екологічні. На жаль, сьогодні цей потенціал ще недостатньо реалізований, зокрема, через недостатню розвиненість туристичної інфраструктури та відсутність достатньо кваліфікованих кадрів в галузі туризму.

За допомогою проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що туризм вирішує чимало актуальних завдань: забезпечує приплив коштів, виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій держави, сприяє збереженню довкілля та культурної спадщини, сприяє створенню робочих місць, збільшенню питомої ваги сфери послуг у структурі ВВП.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційний центр з питань культури та мистецтва [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853?jsessionid=CBACCE6697D400A116E060EE2C513F8C>
2. Кочіш Ю.Ч., Патлякевич О.Г. Реалізація туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття як один з основних напрямків розвитку економіки області [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_32/statti/2_14.htm
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp.htm
4. Мікловда В.П., Кубіній Н.Ю., Завадяк Р.І., Сокол І.І., Максимець І.І., Кубіній В.В. Стратегічне управління ефективністю підприємств у корпоративному секторі регіону: проблеми та шляхи вдосконалення: Монографія. – Ужгород: Ліра, 2010. – 196 с.
5. Закарпаття – санаторії та туризм: Статистичний щорічник / Головне управління статистики. – Ужгород, 2011. – 100 с.
6. Розвиток підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності Закарпаття за 2009 рік: Статистичний щорічник / Головне управління статистики. – Ужгород, 2010. – 247 с.

Оцінити нинішній стан розвитку вітчизняного туристичного ринку доволі складно. В туристичній діяльності регіону є багато позитивних особливостей: з одного боку, збільшується його ємність: за даними статистики, кількість туристичних компаній і туристів постійно зростає. З іншого боку, майже немає якісних зрушень, які свідчать про освоєння нових технологій роботи й реалізації системних заходів для підвищення якості обслуговування. Плюс до усього – практично цілковита не увага держави до проблем туризму. Навіть попри те, що 2008 рік, відповідно до Указу Президента, було оголошено Роком туризму й курортів України.

Серед негативних особливостей туристичної діяльності регіону існує велика кількість проблем та бар'єрів, які перешкоджають розвитку туризму в регіоні та в Україні в цілому. Серед основних – підвищення цін, візова вакханалія деяких консульств так званих цивілізованих країн, брак кваліфікованих кадрів, недостатнє фінансування програм просування національного туристичного продукту, неефективність механізму гарантування безпеки туристів. Ці проблеми ускладнюють розвиток туристичної галузі в регіоні та потребують негайного вирішення.

Отже, з метою поживлення діяльності туристичної галузі Закарпатської області, яка впродовж останніх років характеризується відносно позитивною динамікою, необхідно провести комплексний підхід до розвитку туризму, готельного господарства та курортів на регіональному рівні, здійснити підтримку розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, за допомогою яких вдасться створити новий імідж туристичного продукту, конкурентоспроможного у нашій державі та за кордоном.